

Анотація

В исследовании рассматривается опыт России с внедрением в практику внешкольных учреждений, деятельность которых направлена на максимально успешную социализацию детей, предотвращение их дезадаптации и формирования девиантных способов поведения. С этой целью необходимо обеспечивать комплексную социальную защиту по двум основным направлениям: поддержка детства как самого ценного и ответственного периода жизни человека; поддержка участников процесса социализации ребенка.

Подано до редакції 1.11.2007.

© 2007

Петрус М.В.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ДУХНОВИЧА ЯК ПЕДАГОГА У ПРАКТИЦІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... З-поміж яскравого сузір'я талановитих митців педагогічної думки чільне місце належить мислителю австрійських русинів, усього українського народу та європейського світу – Олександрові Васильовичу Духновичу (1803-1865). Натхненник нової педагогічної плеяди, корифей педагогічної думки, автор “Народної педагогії”, новаторської книги, яка у значній мірі випереджала тогочасну педагогічну думку, озброювала українських вчителів та батьків прогресивною методикою навчання і виховання дітей. Це не конгломерат окремих педагогічних положень чи ідей, а аргументована і вмотивована концепція народної освіти, детальна розробка таких напрямків виховання як сімейне, моральне, трудове, фізичне, статеве. Не дивлячись на їх багатогранність, теза про важливість сім’ї в арсеналі впливу на дітей займає першорядне значення і залишається вже тривалий час актуальною.

Тож об’єктом свого дослідження ми бачимо саме сімейне виховання, визначення його вартості, ролі, місця і значення для педагогії Закарпаття та України загалом. Ми доводимо ту думку, що саме О.Духнович стояв біля витоків родинно-сімейного виховання як самостійного напрямку в українській педагогії.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Тема, що стала предметом вивчення неодноразово порушувалася багатьма авторами. Щоправда, йдеться про загальний аналіз педагогічної діяльності вченого. Вагомим внеском у дослідження педагогічного спадку О.Духновича є праці таких авторів, як А.Машталер, Ф.Науменко, В.Гомоннай, В.Турияця, В.Гарапко та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у спробі довести ключову роль сімейного виховання у процесі становлення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження... Будучи добре ознайомленим з тогочасним станом сімейного виховання, О.Духнович розкрив причини недостатньої результативності виховного процесу, розробив шляхи розв’язання цієї проблеми. Це одна з перших спроб на Україні дати продуману систему сімейного виховання.

Мету і завдання сімейного виховання просвітителів вбачав у повній відповідності із своїми педагогічними поглядами: “Батьки повинні... на користь суспільства їх призвичаїти, словом про душевне і тілесне блаженство піклуватися” [4, с.9].

Цікавою є думка науковця про те, що про розвиток дитини треба дбати вже тоді, коли батько і мати тільки задумали мати дитину. Це повинно знаходити втілення у прагматичному способі життя, морально-психологічному, сприятливому, оптимістичному і життєрадісному стані [2, с.42].

Ставив акцент на тому, що, по-перше, “родителі повинні дітей... здоровими родити” [4, с.9], а здоров’я дитини, як відомо, бере початок у психічному та фізичному здоров’ї батьків, а тому закликав їх уникати будь-яких негативних впливів. Адже давно відомо, що процвітання нації залежить від міцної і здорової родини. Вимагав від усіх дорослих людей з великою обережністю ставитися до одруження, в результаті якого вони беруть на себе повну відповідальність за здоров’я нової генерації. Закликав уникати розбещеності в особистому житті, адже оказіональне знайомство і несерйозне одруження, на думку педагога, може принести чималу шкоду дітям, їх майбутньому розвитку [5, с.45].

Історичний дискурс засвідчив, що в часи О.Духновича домашні умови трудящих були дуже тяжкими. Злиденність закарпатського селянства, непосильна праця, постійні нестатки і голод призводили до того, що батьки йшли до корчми і там заливали своє лихо горілкою. Це призводило до ще більшого розорення, породжувало сімейні сварки, відчай і безнадію. Педагог ратував на шкідливість, згубний вплив пияцтва на потомство. З особливою відразою ставився до вживання алкоголю, бо глибоко переконаний, що діти “от п’яних родите лей” розвиваються ненормально, ростуть апатичними, розумово відсталими. Радив батькам сторонитися “корчми, як от біса пекельного”, не пити “паленьки” та вина, держати себе у “трезвенности” [4, с.4].

Головними мірилами сімейного виховання Духнович вважав такі:

Діти мають родитися в законному шлюбі. Це має значення, бо слава роду, моральні якості майбутньої родини продовжуються в генетичному коді попередників роду і “слава роду чоловіку от чести отца его зависит” [4, с.23].

Діти мають народжуватися здоровими і тільки від здорових батьків. Які батьки, такі й діти, бо “из гнізда совьего никогда не происходит соловей, а только ухатая сова” [4, с.23].

В сім'ї мають бути створені сприятливі умови в період вагітності матері. Мати на цьому етапі – біологічна колиска дитини, констатує Духнович, система її життєзабезпечення – прообраз світу, в який дитині треба прийти. Зате в сім'ї має панувати розвиток дитини природним шляхом, куди входить природне харчування, фізичне загартування, наявність відповідних санітарно-гігієнічних умов [1, с.50].

Домінантні лінії у вихованні та первинному розвитку психічно повноцінної людини педагог спрямовував на вирішальну роль батьків. Вони відповідальні перед Батьківщиною, перед суспільством за виховання своїх дітей. Формування батьків як педагогів є важливою проблемою. Адже вони є першими вихователями своїх дітей і це їх “естественная повинность”.

Починати виховання дитини, стверджував мислитель, треба відразу після народження. Для цього необхідно давати їй можливість більше рухатися, берегти її здоров'я, дисциплінувати тіло й розум, учити її. “Тільки навчання зі всіх земних благ безсмертне і божественне. Дай його дитині своїй – і ти дав їй все” – наголошував О.Духнович [4, с.4]. Спілкування з дитиною має бути лагідним: “Любов заохочує на добро, а ... ласкаве звернення від зла відучує дитину”. Так розвиваються її позитивні почуття і мова, без цього маля – мов пташка в неволі: “Спитай пташку, чому вона не довольна в клітці, хоч її і цукром кормлять?!” Отже, не страхом, примусом слід виховувати дитину, а з повагою і ласкою, бо “переполохана ще більше затупіє і гупою буде” [2, с.43].

Детально зупинявся на вихованні дитини впродовж першого року її життя, тобто на початковому етапі її розвитку, дає конкретні вказівки батькам: дотримуватися помірності у харчуванні, фізично загартовувати, пристосовувати дитячий організм до навколишнього середовища, атмосферних і кліматичних умов, що сприяє виробленню імунітету, не тримати дитину у закритих приміщеннях, не вдягати дуже тепло. Немовлят не слід занадто туго пеленати чи безперервно носити на руках. Малюка потрібно двічі в день купати.

Вже на другому етапі розвитку дитини (від двох до семи років) активізується її фізичне виховання, яке має відбуватися паралельно з духовним. На цій стадії дитина готується до школи, в неї формуються певні моральні цінності. Кінцева мета виховання (сімейного і шкільного) – зберегти націю і народ. А єдино можливий шлях досягнення цього – наука і просвітництво [1, с.50-51].

Провідну роль у вихованні відводив берегині сім'ї, хранительці домашнього вогнища – матері, маючи на увазі не лише біологічні фактори, а й соціально-побутове становище. Стратегічно націлював на те, що “должность матери больше есть нежели отца, к отрочаты”. Матерів, які нехтували своїм природним обов'язком називав “зозулями”, вважаючи їх поведінку аморальною. І особливо засуджував тогочасні традиції, за якими після народження дитину віддавали на годування й виховання нянькам, гувернанткам. О.Духнович радив матерям самим виховувати своїх дітей, бо це їх святий обов'язок [5, с.44].

Головним гарантом виховання у сім'ї вважав цілеспрямованість цього процесу, зв'язок між родинним і шкільним вихованням, усвідомлення його кінцевої мети. Тому школа має бути зорієнтована на родину, її потреби та вимоги і має працювати із сім'єю в умовах співробітництва. Духнович постійно роз'яснював батькам, що виховання потрібне для того, щоб підготувати дітей до праці і суспільного життя. А це може забезпечити “вище виховання”, яке дає школа. Тому підготовка дітей до школи є важливим громадянським обов'язком кожної сім'ї.

Беззаперечним є той факт, що дитину не можна виховувати частинами: сьогодні – фізично, завтра – морально, післязавтра – естетично. Формування різноманітних рис майбутнього громадянина має відбуватися одночасно і гармонійно, хоча й незавжди рівномірно. Звісна річ, що сутність цього питання панорамно закритою в концепції сімейного виховання мислителя.

На перший план цієї планомірної системи педагог ставив *фізичне виховання*, бо пріоритет здоров'я є найвищий. У сім'ї воно забезпечується створенням здорового способу життя, правильною організацією розпорядку дня, загартуванням організму. Для зміцнення здоров'я рекомендував проводити з дітьми фізичні вправи, ігри на свіжому повітрі.

Відродно, що вже в ті часи згідно з прогресивними твердженнями проголошувалася гармонія “тілесного і духовного” розвитку. Однак не можна ігнорувати і той факт, що разом з цим, вся церковна ідеологія твердила, що між “душею і тілом” – непрохідна межа, що фізичне начало в людині розвивається незалежно від духовного, що людина – “створіння боже” і цьому “створінню” треба піклуватися не про тіло, а про “спасіння своєї душі”, про вічне блаженство на тому світі [5, с.45].

Сім'я, за переконаннями педагога, має нести повну відповідальність за *моральне виховання*. Підкреслював величезне значення особистого прикладу батьків. Вони повинні пам'ятати, що дитина “все сприймає, що бачить або чує”. Тому “найбільш важливо, щоб батьки добрий приклад подавали” [4, с.11].

Основне завдання морального виховання О.Духнович вбачав у вихованні дітей в дусі “доброчесності”, яку він розумів досить своєрідно, пов'язуючи її з етикою первісного християнства. Проте в цілому у визначенні завдань вчений виходить далеко за межі релігійних мотивацій.

Залежно від того, яке виховання отримає дитина в сім'ї, такою вона і буде: "...человек бывает тем, к чему приспособиться от молодых ногтей, привыкнет к тому или сему делу, закріпляється в мягкое сердце его добрый нрав, и бывает по обыкновению добрым или злым" [4, с.11]. Отож, саме в перші роки життя дитини слід прищеплювати їй найблагородніші риси, бо перші дитячі враження залишаються на все життя.

Вирішальним фактором сімейного виховання Духнович вважав моральну атмосферу, яка панує у сім'ї: сердечність у взаємовідносинах батьків і дітей. З дітьми треба поводитися ніжно, вміло користуватися похвалою і засобами покарання, не забуваючи, що від "излишества похвал дети надуваются и напоследок непокорны бывают". Рішуче засуджував тих батьків, які "тиранами показуються детям", ставлять за найменшу провину на коліна, б'ють по обличчю, крутять вуха, і переконував, що вони цілий людський рід погубити можуть.

Та слід відмітити, що в окремих випадках О.Духнович навіть допускав фізичні покарання, хоча знову ж таки, з різними застереженнями, особливо щодо фізичних покарань дівчаток. Але в цілому визнання фізичних покарань суперечить його гуманістичній концепції виховання.

Звертав увагу на такі вади дітей, як нечесність, схильність до крадіжок, підступність, заздрощі. Давав конкретні рекомендації щодо виявлення перших симптомів неправильного формування особистості, подолання цих негативних проявів.

Трудове виховання в українській родині закладає основи майбутнього життя дітей. Воно забезпечує розуміння праці як вищої цінності людини, формує працьовитість, господарність. О.Духнович розглядав трудове виховання як запоруку підготовки до життя і вважав, що діти, виховані в корисній праці, успішніше переборюватимуть труднощі в житті, навчаться брати від природи її численні блага. Застерігав батьків від сумних наслідків неробства дітей: "Здесь есть фундамент и корень жебрачества... Соромтесь жебрачого хлеба, бо кто раз попробовал жебрачий кусок, тот своего уже никогда не будет иметь". Ідею трудового виховання дітей у сім'ї мислитель розвивав у п'єсі "Добродетель превышает богатство", в якій рішуче засуджував батьків, які замість того, щоб виховувати чесних і працьовитих громадян, дбали тільки про те, щоб створити собі достаток, багатство, задовольняти їх примхи, оберігати від праці [7, с.141].

Щастя людини педагог вбачав у праці. "Ленухи", гультяї, дармоїди – люди аморальні, у них немає совісті, вони не можуть бути щасливими. Праця формує характер, сприяє вихованню мужності, уміння переборювати перешкоди в житті. Тож виховання у сім'ї має спрямовуватись на виховання активної, діяльної людини. Синів радить привчати до різних робіт у сільському господарстві, навчати ремеслам малярства, різьбярства, ковальської справи, а дочок – в "женских работах наставляти..., в рукоделии..., в резаніи" [4, с.37].

Звертався до батьків і їх дітей, запевняючи, що всі трудові професії рівні і почесні, якщо вони дають користь людству.

Осібне значення надавав *статевому вихованню* дітей у сім'ї. Наголошував на ціломудреності у статевому відношенні, звертав увагу на сексуальний розвиток дитини. Ведучи мову про мастурбацію у дітей і підлітків, педагог дає чіткі поради щодо запобігання їй: займати максимум вільного часу дитини, відправляти спати не раніше певного часу, коли дитина оптимально стомлена [6, с.21].

Не оминув своєю увагою О.Духнович і *громадянське виховання* дитини у сім'ї. Через усю творчість педагога проходить думка про виховання людини-громадянина і патріота, корисного своєму народові, своїй Батьківщині, здатного в будь-якій праці задовольнити як свої, так і громадські потреби. Якщо з дитинства батьки не привчають дітей до цього, не виховують любові до свого народу, то з дітей виростуть космополіти – апатичні люди, позбавлені почуття патріотизму, відірвані від інтересів своєї Батьківщини, чужі своєму народові. У творах "Батьківщина", "Басня противно стыдящихся своей народности" О.Духнович суворо засуджував всяку байдужість молодих людей до долі свого народу, засуджував і їх батьків, які заради кар'єри придушували в своїх дітях почуття національної гідності. Адже часто діти закарпатських багатіїв та духовенства, здобувши освіту у Будапешті чи Відні, починали цуратися свого народу, рідної мови, національної культури [5, с.45-46].

Сам будитель був істинним патріотом. Хоча варто врахувати той суміжний факт, що живучи в Австрійській монархічній державі, своєю справжньою Вітчизною вважав Україну, а себе – русином, українцем. В часи посиленого національного гніту українців Закарпаття і Східної Словаччини, коли одна частина інтелігенції, соромлячись свого бідняцького походження, мадяризувала свої прізвища, О.Духнович з гордістю писав:

*Я русин був, єсмь і буду,
Я родився русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сином.*

Цей вірш став народною піснею закарпатців-українців, своєрідним гімном, який закликав боротися з національним поневоленням.

Методи сімейного виховання за Духновичем мають свою специфіку: надзвичайну роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків, їх авторитет; вплив на дитину є більш індивідуалізованим і здебільшого

ґрунтується на її конкретних вчинках. Головною умовою батьківського авторитету мислитель вважав чесну працю, патріотизм, поведінку дорослих в сім'ї і поза нею.

Найефективнішими методами впливу на психіку і поведінку дитини, вчений вважав роз'яснення (переконання, настанова, порада, розповідь); вправи і привчання; приклад; створення виховних ситуацій; заохочення (похвала, подарунки), осуд і покарання. Обстоював пріоритетність не стільки міри покарання, як її профілактики. Методи несуть на собі яскравий відбиток виховних цілей тієї чи іншої родини.

Різноманітними є засоби вирішення виховних завдань в сім'ї. Серед них: слово, праця, домашній побут, фольклор, духовний і моральний клімат родини, сімейні традиції, символи, атрибути та ін.

Висновки... Проведене дослідження не вичерпує всіх важливих аспектів означеної проблеми. Педагогічний спадок для нас, спадкоємців Олександра Духновича, має неоціненне значення, є міцною підвалиною для створення сучасної системи сімейного виховання, потребує узагальнення, глибокого наукового аналізу, виважених оцінок. І сьогодні має суттєву пізнавальну вартість, велике теоретичне і практичне значення. Можна з упевненістю констатувати, що погляди визначного педагога на сімейне виховання велінням часу не пішли у небуття, не втратили свого історичного, пізнавального і виховного значення. Цілком закономірно, що сучасний стан розвитку людської цивілізації висуває все нові й нові вимоги до системи виховання молоді, оскільки цей процес не може бути стереотипним для всіх часів. Однак, в умовах інтегрування України в європейський освітній простір необхідно творчо використати найцінніші теоретичні здобутки й практичний доробок корифея педагогічної думки Закарпаття в царині сімейного виховання. Реалізація сукупності порад народного будителя може привести до фундаментальних зрушень у системі взаємодії сім'я-школа-суспільство.

Ми віримо: відродивши повноцінну українську сім'ю, повернемо здоров'я нації, зміцнимо її силу і примножимо історичну славу українського народу.

Література

1. Алмашій М. О. Духнович – професійний педагог // Памяти А. Духновича. Библиотека общества им. Духновича. – Мукачево, 1995. – 66 с.
2. Гарапко В. Творчість О. Духновича. – Мукачево, 2004. – 56 с.
3. Гомоннай В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.). – Ужгород, 1992.
4. Духнович О. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских. Часть I. Педагогія общая. – Львов, 1857 // Духнович Олександр. Твори в 4-х томах. – Т. 2. – Пряшів, 1967.
5. Коваль М. «Родители є першими наставниками чад своїх...» // Рад. школа. – 1965. – №5. – С. 44-46.
6. Лемак М. Психолого-педагогічні ідеї у працях О. Духновича // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 1999. – Вип. 2. – С. 20-22.
7. Машталер А. Педагогічна і освітня діяльність О. В. Духновича. К.: Рад. школа, 1966. – 150 с.

Анотація

У статті розглядається проблема творчої самореалізації українського педагога О. Духновича в аспекті сімейного виховання як першорядного в арсеналі впливу на дітей. Подаються основні засади, зміст і методика виховання у сім'ї.

Аннотация

В статье рассматривается проблема творческой самореализации украинского педагога О. Духновича в аспекте семейного воспитания как первостепенного в арсенале влияния на детей. Представляются основные принципы, содержание и методика воспитания в семье.

Подано до редакції 15.10.2007.

© 2007

Суходольская-Кулешова О. В.

КУЛЬТУРНО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ РОССИИ

Развитие образования в XXI веке как одно из наиболее значимых средств социального воспроизводства сообщества, повышения потенциала его адаптивных возможностей и перспектив социокультурного развития выдвигает проблему подготовки учителя нового типа, который обеспечивал бы не просто передачу готовых знаний, умений и навыков, но и целенаправленную дееспособность молодежи решать социальные и экономические проблемы, сохранять и совершенствовать науку и культуру.

О том, что система образования реагирует на изменения, происходящие в обществе, свидетельствует программа развития педагогического образования России на 2001-2010 гг., организатором разработки которой был Совет по педагогическому образованию при Министерстве образования науки РФ. Мероприятия, направленные на реализацию Программы, свидетельствуют о ее комплексном характере и направленности на развитие системы непрерывного педагогического образования.

Одним из направлений реформирования высшего педагогического образования является активное внедрение культурно-эстетических ценностей в систему образования, что обусловлено процессом эстетизации культуры.